

Van strategietraining naar autonomie van de leerling

Voor de meeste leerkrachten moderne vreemde talen is zelfstandigheid van leerlingen bij het leren van de vreemde talen een onomstreden, belangrijk doel van hun onderwijs geworden. Toch blijft veelal het vertrouwde leerplan, met name dat van de gebruikte leergang – en zeker niet in de eerste plaats de leerbehoefte van de leerlingen – doorslaggevend bij het plannen en inrichten van het onderwijs. Een even centrale plaats als de leergang nemen de leerkrachten zelf in. Zij zien het uitsluitend als hun taak ervoor te zorgen dat de leerlingen de taal leren. Bij de keuze van hun onderwijsdoelen laten zij zich leiden door het lesmateriaal uit de leergang. De ontwikkeling van de leerbekwaamheid van de leerlingen speelt in het onderwijs vaak nauwelijks of geen rol.

Wie zich verplaatst in de positie van de leerlingen constateert dat zij zulk onderwijs (te?) vaak moeten ondergaan als iets wat niet van hen zelf is, wat hen door anderen opgedrongen wordt. Hun eigen leerbehoefte, hun persoonlijke leerdoelen, hun individuele manier om iets te leren worden weggedrukt, immers: het boek moet uit. En dat boek heeft het zelfstandig leren op zijn beurt slechts zelden hoog in het vaandel staan. Sterker nog: het is er zelfs fundamenteel mee in strijd, omdat het bij voorbaat probeert vast te leggen wát wannéér hóe geleerd moet worden. Het is een constatering die kritische vragen oproept – onder andere ook vragen naar de zin van school en onderwijs. Willen wij ermee doorgaan onze leerlingen blindelings hoofdstuk voor hoofdstuk door de leergang te leiden? Willen we het zo houden dat leerlingen onderwijs alleen maar consumeren? Of willen we ertoe bijdragen dat de leerlingen leren hun eigen leerproces vergaand zelfstandig te sturen, daarbij zelfstandig bepalen wat de nadruk

moet krijgen, hun eigen leerstrategieën kiezen en zelfstandig nagaan wat zij weten en kunnen en wat zij nog moeten leren?

Critici van ons onderwijssysteem als bijvoorbeeld Neil Postman (1995, 149) denken er zo over:

De leerboeken dragen alleen zekerheden over, geen aanzetten tot twijfel, geen gevoel voor de voorlopigheid, onbetrouwbaarheid of ambivalentie van de menselijke kennis. Inzicht wordt als koopwaar gepresenteerd die je kunt aanschaffen, niet als een ononderbroken worsteling om te begrijpen, om misvattingen te overwinnen, om moeizaam dichter bij de waarheid te komen. Leerboeken zijn, zo wil het mij voorkomen, vijanden van de opvoeding, instrumenten van dogmatisme en trivialiteit. Misschien besparen zij de leerkracht enig geploeter, maar het geploeter dat zij van leerlingen vergen is schandelijk.

Hebben wij – zoals Postman denkt – het einde van het leren op school bereikt? Of zijn er oplossingen voor het probleem? Welke oplossingen zijn er te bedenken? Wat moet er veranderen, ook in het vreemde-talenonderwijs?

Eén van de antwoorden is te vinden in de manier waarop we ons onderwijs inrichten – of liever gezegd: waarop we leerprocessen uitlokken. Open werkwijzen als het leren aan de hand van periodeplannen en studiewijzers, leren in de vorm van projecten, leren in de leerwerkplaats, leren in het studiehuis e.d. leggen de verantwoordelijkheid voor het inrichten en bewaken van leerprocessen grotendeels bij de leerling. De leerkracht vervult daarbij voornamelijk een initiërende, motiverende en begeleidende rol. Er is echter wel een belangrijke voorwaarde verbonden aan het leren op zo'n manier. Het veronderstelt niet alleen dat de leerlingen allerlei leerstrategieën beheersen maar ook dat zij deze toepassen bij het inrichten van hun eigen leerprocessen.

Voorbereidende, begeleidende en nabereidende taken

Een ander antwoord volgt al uit de keuze van de leergang en van overig materiaal dat ingezet wordt. Voor talenonderwijs, waarin het niet alleen gaat om het leren van de taal op zich maar ook om het ontwikkelen van de leerbekwaamheid van leerlingen, zijn vooral leerboeken nodig die a) doelgericht en systematisch werken aan de ontwikkeling van leerstrategieën en b) geregeld leertaken aanbieden waarmee de leerlingen zelfstandig aan de slag kunnen. In veel leergangen echter wordt er weliswaar vanuit gegaan

dat leerlingen leerstrategieën kennen en kunnen toepassen, maar worden zij nauwelijks getraind. Als er al iets aan gedaan wordt, dan hoogstens in de vorm van 'blind training'. In zulke gevallen moet de leerkracht kennelijk maar zien hoe zij zorgt voor een bewustmakende strategietraining: geïntegreerd en door de hele leergang heen gekoppeld aan afzonderlijke oefeningen en opdrachten, als afsluiting van elk hoofdstuk, aan het eind van elk deel of aan het begin van een nieuw deel.

De hierna volgende voorbeelden hebben alle ten doel ertoe bij te dragen de leerlingen in het kader van een systematische training af te helpen van hun onreflecteerde manier van leren en hen duidelijk te maken wat de zin en de functie van leerstrategieën voor hen kan zijn. Waar de hierboven genoemde 'blind training' optreedt, is het voor de leerkracht een kleine moeite er een bewust leerproces van te maken. Ik geef twee voorbeelden om dit toe te lichten.

Wie is wie?
De personen stellen zich voor. Luister naar de cassetteband en maak notities. Bespreek de resultaten met elkaar in de klas.

Bij deze opdracht, die we in vergelijkbare vorm in veel leerboeken aantreffen, ontbreekt iedere verwijzing naar enige leerstrategie. Dit is het van cruciaal belang dat de leerkracht de leerlingen aan het denken zet over de vraag hoe zo'n taak het beste aangepakt kan worden. In dit geval zou het moeten gaan om verschillende luisterstrategieën en om de strategie note-taking. De leerlingen kunnen - voorafgaand aan het luisteren - met elkaar (in tweetallen of in groepjes) overleggen hoe zij deze opdracht het beste aan kunnen pakken, welke hulpmiddelen zij nodig hebben e.d. Na zo'n gedachtenwisseling proberen de leerlingen het in hun groepje met elkaar eens te worden over de beste aanpak. Daarop volgt een klassikale fase waarin eerst elk groepje vertelt welke aanpak men waarom kiest en daarna de verschillende ideeën ter discussie staan. Iedere leerling kan vervolgens de strategie kiezen die hem of haar na deze discussie het geschiktst lijkt om de luisteropdracht uit te voeren.

De onderstaande opdracht kan gebruikt worden om ervoor te zorgen dat leerlingen leren zich op leestaken te oriënteren en zich, alvorens te gaan lezen, af te vragen welke strategieën zij kunnen gebruiken.

In de volgende opdracht moet je een tekst over [...] lezen. Bedenk voordat je daaraan begint hoe je deze leesopdracht het best aan kunt pakken. Noteer je ideeën hierover aan de hand van de volgende vragen.

- Welke informatie wil ik uit de tekst halen?

- Hoe nauwkeurig wil ik de tekst met het oog hierop lezen?
- Welke leesstrategie(ën) kan ik gebruiken?
- Hoe ga ik te werk?
- Welke hulpmiddelen heb ik nodig?
- Hoe controleer ik of ik mijn leesdoel(en) bereikt heb?
- Hoe kan ik informatie uit de tekst onthouden?
- Wat is daarvoor nodig?

Naast zo'n oriënterende opdracht bestaat ook de mogelijkheid om leerlingen - als een soort metacognitieve inhaaloperatie - achteraf te laten reflecteren op hun aanpak. Zo kunnen ter afsluiting van opgaves uit het schoolboek telkens opnieuw vragen besproken worden als:

- Hoe heb je deze opdracht aangepakt? Welke leerstrategieën heb je gebruikt?
- Ben je achteraf gezien tevreden met de manier waarop je de opdracht hebt aangepakt? Zou je een soortgelijke opdracht de volgende keer anders aanpakken? Zo ja: hoe?

Leerlingen beantwoorden deze vragen eerst individueel. Aansluitend bespreken de leerlingen hun antwoorden in tweetallen of in kleine groepjes, voordat ze klassikaal gepresenteerd en besproken worden. Met het oog op een meer geïntegreerd leerproces kunnen leerlingen en om ertoe bij te dragen dat leerlingen leren het nut te beoordelen van leerstrategieën die zij hebben leren kennen, heeft het zin dat leerlingen aan het eind van een hoofdstuk van de leergang de volgende opdracht uitvoeren:

a) In dit hoofdstuk heb ik bij de opdrachten de volgende leerstrategieën gebruikt:

Opdracht	Gebruikte leerstrategie(ën)
_____	_____
_____	_____
_____	_____

b) Kies uit je lijst met leerstrategieën minstens één strategie uit die voor jou bijzonder nuttig was en noteer die hieronder. Kun je die strategie(ën) ook bij andere opdrachten toepassen? Zo ja: bij welke?

Nuttige strategieën	Ook toepasbaar bij
_____	_____
_____	_____
_____	_____

c) Zijn er bij Frans (Duits, Engels, ...) opdrachten waar- bij je graag andere/meer strategieën wilt leren kennen? Welke opdrachten zijn dat?

Aan het eind van een schooljaar - en daarmee vaak ook aan het eind van (een deel van) de leergang - kan er een quiz georganiseerd worden die aan het licht brengt welke leerstrategieën nog verder getraind

moeten worden, of en waar leerlingen onzeker zijn met betrekking tot de aanpak van hun leren, maar ook hoe ver zij zijn gekomen met de ontwikkeling van hun leerbekwaamheid. De quiz die in afbeelding 1 gepresenteerd wordt is niet meer dan een voorbeeld en moet van geval tot geval aangepast worden aan de desbetreffende klas.

Systematische training van strategieën

Bij de hierboven gegeven voorbeelden ging het telkens om een bespreking van afzonderlijke leerstrategieën die – als het er tenminste om gaat de autonomie van de leerling te bevorderen – nog veel systematischer aangepakt moet worden. Hierbij zijn de volgende twee gezichtspunten van belang:

- De selectie van te trainen leerstrategieën en hun verdeling over de leerjaren (resp. over de hoofdstukken van de leergang) heen, waarbij een zinvolle, leertheoretisch verantwoorde didactische progressie gevonden moet worden.
- Een progressie in zelfstandigheid die kan oplopen van het zelfstandig verkennen van eventueel bruikbare leerstrategieën tot en met de autonome toepassing ervan.

• Selectie en ordening van leerstrategieën over de leerjaren

Een uitputtende en definitieve opsomming van alle denkbare leerstrategieën valt niet te geven. Daarvoor hangt het gebruik van strategieën te sterk af van individuele factoren als de leerstijl, de leerervaringen en de leeromstandigheden van de leerder. Leerkrachten moderne vreemde talen moeten daarom – samen met hun leerlingen – eerst verkennen wat de leerbehoeftes van de betreffende groep zijn (zie Rampillon 1994 voor voorbeelden) om vervolgens te bekijken welke strategieën deze leerlingen daarvoor nodig hebben. Het resultaat van zo'n verkennende bespreking is een selectie van leerstrategieën die vervolgens over de beschikbare leerjaren verdeeld moeten worden.

Vervolgens moeten de verschillende strategieën uit de lijst gekoppeld worden aan daartoe geschikte hoofdstukken van de gebruikte leergang. Op deze manier wordt gepland welke leerstrategieën in ieder geval op een passend moment aan de orde komen – als er zich al werkend geen gunstiger momenten voordoen. Aangezien het in de regel niet genoeg is als er éénmaal met een leerstrategie geoefend wordt, moeten er bovendien herhalingsmomenten ingebouwd worden om ervoor te zorgen dat de leerlingen de strategieën stevig genoeg beheersen. De volgorde loopt daarbij – conform bekende pedagogische principes – van eenvoudig naar complex, van makkelijk naar moeilijk.

dl.	hst.	Leerstrategie
1	3	<ul style="list-style-type: none"> • Grammaticaregels van het bord overnemen; • Tekens en symbolen uit de grammatica gebruiken.
	4	<ul style="list-style-type: none"> • Grammaticale termen gebruiken; • Grammaticatabellen samenstellen.
	5	<ul style="list-style-type: none"> • Grammaticaschrift bijhouden; • Grammaticaregels onthouden: ezelsbruggetjes.
	6	<ul style="list-style-type: none"> • Grammatica-overzicht uit het schoolboek verkennen.
	2	<ul style="list-style-type: none"> • Een grammatica leren kennen; • Opzoekstrategieën leren kennen.
	2	<ul style="list-style-type: none"> • Grammaticaregels ontdekken en uitproberen (hypotheses vormen en testen); • Grammaticaregels onthouden: memoblaadjes gebruiken.
3	3	<ul style="list-style-type: none"> • Grammatica-kaartjes leren maken.
	4	<ul style="list-style-type: none"> • Verschillende manieren leren kennen om regels weer te geven; • Leren met grammatica-kaartjes.
	5	<ul style="list-style-type: none"> • Zelf grammaticaregels afleiden.
	6	<ul style="list-style-type: none"> • Zelf grammaticaregels formuleren.

Het bovenstaande is niet meer dan een voorbeeld en kan als zodanig nauwelijks een idee geven van de overvloed aan denkbare leerstrategieën met betrekking tot grammatica. De voorkeur gaat uit naar een minder compacte spreiding over meer dan twee leerjaren. Bovendien moeten herhalingen ingebouwd worden; dat is vanwege de omvang hier niet gedaan.

• Didactische en methodische progressie

Het zou innerlijk tegenstrijdig zijn als een strategie-training ophield na afloop van enkele door de leerkracht gestuurde lessen over het gebruik van afzonderlijke strategieën. Weliswaar kan men ervan uitgaan dat leerlingen, wanneer ze aan de moderne vreemde talen beginnen, al een zekere leerbekwaamheid hebben (vgl. Rampillon 1995, 85-87, voor een overzicht). Het zal ook zeker nodig zijn dat de leerkrachten moderne vreemde talen hun leerlingen enkele leerstrategieën presenteren. Het verdient echter verreweg de voorkeur over alle leerjaren heen zoveel mogelijk uit te gaan van reeds aanwezige kennis en vaardigheden. De leerlingen moeten dan van hun leerkrachten vooral prikkels krijgen om het gebruik van leerstrategieën te observeren en om strategieën te verzamelen, vergelijken, beschrijven, uitkiezen, benoemen, ordenen, categoriseren, bespreken, uitproberen, verwerpen en evalueren. De hier opgesomde en overige handelingen verschillen in complexiteit. Daardoor kunnen zij geordend worden van geheel extern, door de leerkracht gestuurd naar geheel intern door de leerling gestuurd. Het overzicht in afb. 2 (uitvoerder in Goethe-Institut 1995) is bedoeld om aan de hand van voorbeelden te tonen hoe dit hele leerproces in vijf stadia en door middel van uiteenlopende opdrachttypen ertoe moet leiden dat de leerlingen hun leerbekwaamheid op den duur zelfstandig verder ontplooiën.

afbeelding 1: Test jezelf: kun jij goed talen leren?

De volgende vragen proberen je aan het denken te zetten over je eigen persoonlijke manier van talen leren. De vragen laten je zien wat je al weet over het leren van talen en misschien maken ze ook duidelijk waar je onzeker over bent. Je uiteindelijke puntentotaal geeft aan hoe goed je al bent in het leren van talen.

- Beantwoord eerst de vragen;
- Kijk daarna in de antwoordsleutel hoeveel punten je hebt;
- Bereken je puntentotaal en lees de uitslag.

Antwoordsleutel

Vraag 1

Je kunt bijvoorbeeld de volgende manieren noemen: woorden overnemen in een woordenschrift, woorden hardop herhalen, zinnen maken met de woorden, woorden op cassette inspreken en terugluisteren, jezelf laten overhoren, woorden herhalen met de handcomputer, woordvelden maken, woorden intypen op de computer en leren, woorden op memobriefjes zetten, zelf een dictee inspreken op cassette en vervolgens opschrijven. Per manier die je genoemd hebt krijg je 1 punt. Maximaal 10 punten.

Vraag 2

Per reden krijg je 1 punt. Maximaal 5 punten.

Vraag 3

Je kunt hier de volgende hulpmiddelen noemen: leerboek, werkboek, woordenboek, grammatica (achterin je boek), handcomputer, briefschrijf-programma, cassettes, cd-rom.

Per hulpmiddel krijg je 1 punt, maximaal 5 punten.

Vraag 4

Je kunt de volgende stappen zetten:

- Jezelf oriënteren: waar gaat het hier om?
- Leesdoel bepalen: wat moet ik uit de tekst halen?
- Lezen
- Controleren: heb ik uit de tekst gehaald wat ik eruit moest halen?
- Besluiten hoe je verder gaat: de tekst nog eens lezen?

In totaal krijg je per stap 1 punt, maximaal 5 punten.

Vraag 5

Op deze punten moet je letten als je controleert:

- is de inhoud volledig en logisch ingedeeld?
- spelfouten
- grammaticafouten
- stijl
- leestekens, accenten
- fouten die je zelf vaak maakt

Per genoemd punt krijg je 1 punt, maximaal 5 punten.

Vraag 6

Je kunt de volgende gesprekspartners noemen: vriend(in), broer/zus, klasgenoten, ouders, grootouders, leraar/lerares, iemand anders die de taal leert.

Per gesprekspartner krijg je 1 punt, maximaal 5 punten.

Testuitslag

35-27 punten

Proficiat! Je hebt de slag goed te pakken. Ga zo door.

26-20 punten

Je weet al heel veel over het leren van talen.

Als je zo doorgaat word je zeker een expert.

19-13 punten

Je hebt al enige basiskennis over het leren van talen. Die basiskennis moet je nu verder uitbouwen.

12-6 punten

Je kent al een paar leerstrategieën voor het leren van talen. Weet je dat er nog veel meer zijn? Praat er eens over met vrienden, vriendinnen en klasgenoten. Ook je ouders of je leerkrachten kunnen je zeker iets meer vertellen.

minder dan 6 punten

Vreemde talen leren is een hele klus. Toch zijn er wel een paar tips en handigheidjes die het iets gemakkelijker kunnen maken. Praat er eens over met je talen-leerkrachten, misschien kunnen ze je ook vertellen waar je er iets meer over kunt lezen.

		Aantal punten
1 Ik ken de volgende manieren om nieuwe woorden te leren:		
a -----	f -----	
b -----	g -----	
c -----	h -----	
d -----	i -----	
e -----	j -----	
2 Zet nu bij vraag 1 een kruisje voor de manier die je het liefst gebruikt en geef hieronder zoveel mogelijk redenen waarom dat je favoriete manier is:		
a -----	d -----	
b -----	e -----	
c -----	f -----	
3 Ik kan de volgende hulpmiddelen gebruiken om iets op te zoeken:		
a -----	d -----	
b -----	e -----	
c -----	f -----	
4 Als ik een tekst in een vreemde taal intensief en nauwkeurig moet lezen, ga ik als volgt te werk:stap		
stap 1: -----	stap 4: -----	
stap 2: -----	stap 5: -----	
stap 3: -----	stap 6: -----	
5 Als ik een tekst in een vreemde taal heb geschreven en hem daarna precies wil controleren, let ik op de volgende punten:		
a -----	d -----	
b -----	e -----	
c -----	f -----	
Bij 'leren leren' hoort ook dat je weet wat nog moeilijk voor je is en wat je graag wilt leren. Hoe zit dat bij jou?		
Ik wil graag een keer met iemand praten over het volgende probleem dat ik met Duits [Engels, Frans, ...] heb:		

Met wie zou je hierover kunnen praten?		
a -----	d -----	
b -----	e -----	
c -----	f -----	
Totaal aantal punten:		

afbeelding 2: Systematische indeling van taken met het oog op het leren leren van vreemde talen

1. Taken waarbij de leerlingen <i>kennis-maken met strategieën</i>	a. Kies en kruis aan b. Juist/onjuist-opdrachten c. Matching-opdrachten
2. Taken waarbij de leerlingen het zelfge-stuurd leren <i>opbouwen</i>	a. Invul- en aanvuloefeningen b. Afbeelding en tekst aanvullen c. Elkaar raadplegen over strategieën d. Retrospectieve zelf-observatie
3. Taken waarbij de leerlingen <i>structuur aanbren-gen</i> in het zelfgestuurd leren	a. Verzamelen en ordenen b. Orderingsprincipes bedenken c. Hiërarchie herkennen d. Uit context afleiden e. Naar categorieën indelen f. Diagrammen maken g. Hoofd- en bijzaken onderscheiden
4. Taken waarbij de leerlingen <i>experimen-teren met zelfgestuurd leren</i>	a. Aantekeningen maken m.b.t. zelfstandig leren b. Een logboek over het eigen leren bij-houden c. Nieuwe leerstrategieën uitproberen
5. Taken waarbij de leerlingen zelfgestuurd <i>leren</i>	a. Het eigen leren plannen b. Zelfstandig herhalen c. Over het eigen leren rapporteren d. Eigen leerresultaten evalueren

Literatuur

- Goethe-Institut (red.), *Werkstattgespräch: Autonomes lernen/Selbstlernsystem*, München: Goethe-Institut, 1995.
- Postman, N., *Keine Götter mehr. Das Ende der Erziehung*, Berlin: Berlin Verlag, 1995.
- Rampillon, U., *Lerntechniken im Fremdsprachenunterricht*, tweede druk München: Max Hueber Verlag, 1989.
- Rampillon, U., Von Lehrstrategien und Lernstrategien, in: *Zielsprache Deutsch 2* (1994), 75-80.
- Rampillon, U., Grammatik selber lernen? Zur Bedeutung von Lernstrategien und Lerntechniken beim schulischen Fremdsprachenlernen, in: C. Gnutzmann & F.G. Königs (red.) *Perspektiven des Grammatikunterrichts*, Tübingen: Narr, 1995.

Ute Rampillon

Stond tot voor kort aan het hoofd van het Haus Boppard van het SIL (Staatliches Institut für Lehrerfort- und -weiterbildung) van de Duitse deelstaat Rheinland-Pfalz. Sinds eind 1995

free-lance werkzaam in de nascholing van leerkrachten moderne vreemde talen. Werkterrein: didactiek en methodiek van het vto (m.n. eerste fase vo), zelfstandig leren, leerstrategieën, interculturele discourse competence. Mede-uitgeefster van het vakblad *Der Fremdsprachliche Unterricht*. Adres: Dr. Sieglitzstr. 18-22, D-55411 Bingen (Duitsland).